

Konservatism och folkbildning i sekelskiftet – det svenska exemplet

29. Theory and history of cultural policy

Keywords: Konservatism, bildning, ideologi, kulturhistoria, folkbibliotek

Johan Sundeen¹

¹ Högskolan i Borås

Den svenska bildnings- och folkbiblioteksforskningen har i hög utsträckning fokuserat på den roll som liberala och socialistiska strömningar spelade under årtiondena närmast före och efter övergången mellan 1800- och 1900-talet. Betydelsen av de ideologiska impulserna från nämnda avsändare är oomtvistliga, likväl präglas flera etablerade kulturhistoriska framställningar av whighistoriska karaktärsdrag. Även på bildningens och folkbibliotekens områden har segrare skrivit historien. Trots att konservativa intellektuella i hög grad var närvarande i folkbildnings- och folkbiblioteksarbetet har uppmärksamheten av deras ideologiska utgångspunkter och faktiska insatser varit begränsad inom den kulturhistoriska forskningen.

Även om visst intresse ägnats Rudolf Kjelléns syn på kultur (Klockar Linder, 2014) uppvisar även den kulturpolitiska forskningen ett underskott på forskning om svensk sekelskiftskonservatism. Frenander (2005) Inleder sin översikt över 1900-talet med folkhemmets tidevarv (1930-tal). Oavsett disciplinär ingång får man gå till äldre standardverk (t.ex. Elvander, 1961; Richardson, 1963) för att få en djupare koppling i analys av bildning, kultur och konservatism under sent 1800- och tidigt 1900-tal.

Forskningsfrågan som står i fokus för mitt paper rör den framstegsvänliga och socialpolitiskt orienterade sekelskiftskonservatismens roll som idé- och realpolitisk kraft inom bildningsrörelsen i allmänhet, och bakom stråvan efter att etablera allmänna och offentligfinansierade bibliotek i Sverige efter amerikanskt exempel i synnerhet.

Inte minst från den fosterländska Studentföreningen Heimdal i Uppsala utgick åtskilliga impulser av betydelse. Till exempel togs initiativ till nordiska folkbildningsmöten, en egen populärvetenskaplig periodisk skriftserie, etablering av ett socialpolitiskt bibliotek samt distribution av förteckningar avsedda för folkliga bibliotek över kvalitetslitteratur. Personer med bakgrund i denna Uppsalamiljö medverkade efter sin studietid i folkbildningsjournaler, skrev pamfletter om vikten av rusta det svenska biblioteksväsendet samt anlätades som statliga utredare inom det kulturpolitiska området. Två personer som lät tala om sig var Verner Söderberg och Valfrid Palmgren.

Det saknas en idéhistoriskt kartläggande och analyserande framställning om den betydelse som nämnda ideologiska strömning ägde för bildningssträvanden och folkbiblioteks-rörelsen. Även om en stor del av argumentationsarsenalen i sekelskiftets kulturpolitiska debatt var idépolitiskt gränsöverskridande, så skiljer sig utgångspunkterna åt mellan de tre stora sekelskiftsideologiernas företrädare. Medan liberalismen fokuserade på individen och socialismen på (arbetar)klassen så styrdes de konservativa strävandena av vad som ansågs ligga i *nationens intresse*. Vidare fördelas tyngderna, till exempel i synen på läsningens värde, olika i de liberala, socialistiska och konservativa vågskålarna.

Jag kommer i mitt paper belysa de bärande, till den nationella tanken anknyttande, beståndsdelarna i detta tankegods. Hit hör tanken på en ny, fredlig, kulturell och nationalekonomisk storsvenskhet, socialdarwinistiska föreställningar om staternas kamp på en global arena, sedlig och kulturell folkuppfostran samt en utbredd fruktan för konsekvenserna av halvbildning och populärkultur. Utöver att jag anlägger ett forskningsperspektiv som fyller en lucka i hittillsvarande folkbildnings-, folkbiblioteks- och kulturpolitisk forskning, bygger jag mitt paper på källmaterial som till stora delar är obelyst.

Selected references

Burman, A. och Sundgren, P. (red) (2010), *Bildning: Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* Göteborg, Daidalos.

Elvander, N. (1961), *Harald Hjärne och konservatismen: Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922* Stockholm, Almqvist & Wicksell.

Frenander, A. (2005) *Kulturen som kulturpolitikens stora problem: Diskussion om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. Hedemora: Gidlunds

Frenander, A. (2012), "Statens förhållande till folkbiblioteken 1912–2012", i Anders Frenander och Jenny Lindberg (red), *Styra eller stödja: Svensk*

folkbibliotekspolitik under hundra år Borås, Högskolan i Borås.

Garrison, D. (2003), *Apostles of Culture: The Public Librarian and American Society, 1876-1920* Madison, University of Wisconsin Press.

Gustavsson, B (1991), *Bildningens väg: Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930* Göteborg, Göteborgs Universitet.

Kilander, S-B (1991), *Den nya staten och den gamla: En studie i ideologisk förändring*. Uppsala, Uppsala Universitet.

Klockar Linder, M. (2014), *Kulturpolitik: Formeringen av en modern kategori*. Uppsala. Uppsala universitet.

Lindström, H. (1996), *Människor och idéer I folkbiblioteks rörelsen: En idéhistorisk undersökning om folkbildningsrörelsen i Skandinavien och Finland fram t.o.m. första världskriget med särskild hänsyn till impulserna från den anglosaxiska världen*. Åbo, Åbo Akademi.

Mithander, C., (2000), "1905 – genombrottet för en ny konservativ nationalism", i Ragnar Björk och Sven Eliason (red), *Union & Secession* (Stockholm, Carlsson, 2000).

Mithander, C. (1995), "Svenska intellektuella från utredare till rådgivare", i *Ord och bild*, 6/1995.

Myrstener, M. (2012), "Biblioteksidéologerna", i Anders Burman och Per Sundgren (red), *Svenska bildningstraditioner*. Göteborg, Daidalos, 2012.

Petersson, Anne-Marie, "Kvinnorna i Heimdal fram till 1914", opublicerat manuskript. (Manuskriptet finns i Johan Sundeens ägo).

Richardson, G. (1963), *Kulturkamp och klasskamp: Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1800-talet*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Runeby, N. (1995), *Dygd och vetande: Ur de bildades historia*. Stockholm, Atlantis.

Sundeen, J., *Det folkuppfostrande biblioteket: En nyläsning av Valfrid Palmgrens skrifter* (Opublicerat seminaripapper).

Sundeen, J. (2020), "I öppna hyllors landskap", i *Axess Magasin*, 6/2020.

Torstensson, M. (1996) *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna: Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg, Göteborgs Universitet.